

Gnoseologija

F. NIETZSCHE'S PERSPEKTYVIZMO SAMPRATA

Arūnas Mickevičius

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
 Didlaukio g. 47, LT-08303 Vilnius
 Tel. (370 5) 267 52 16
 El. paštas: arunas_mickevicius@yahoo.com

Straipsnyje analizuojamas kritinis Nietzsche's požiūris į klasikinę tiesos sampratą ir pažinimą, kuriame suponuojama, kad yra vienas vienintelis požiūris į pasaulį, vienas vienintelis atskaitos taškas, iš kurio atsiveria jo vienintelė perspektyva. Klasikinės tiesos sampratos požiūriu šis taškas yra Dievas, o ši perspektyva yra dieviška. Nietzsche's perspektyvizmo koncepcija skelbia, kad nėra jokių faktų savaime, kuriais pažinimo procese būtų galima remtis, jokios pažinimo siektinos vienos, universalios ir vienos vienintelės tiesos, kuri leistų pateikti vienintelį teisingą pasaulio paaiškinimą, bet yra tik interpretacijos. Tačiau perspektyvizmo sampratoje įmanoma įžvelgti atramos tašką ir taip kalbėti apie savitą, negatyvius, per „pėdsaką“ nusakomą tiesos egzistavimo patirtį. Straipsnyje siekiama įrodyti, kad būtent ši nebepasiekiamą tiesą bei jos patirtis yra matas ir norma, kuri Nietzsche'į leidžia užimti tam tikrą ekstraperspektyvią poziciją ir viską pavadinti interpretacijomis, kaukėmis. Būtent dėl šio ekstraperspektyvumo drauge su Nietzsche galima kalbėti apie pasaulio ir pažinimo atitikimą vartojant žodelį „tarsi“. Todėl Nietzsche's perspektyvizmas, teigiantis tik skirtingas interpretacijas ir radikaliai neigiantis „tiesą“, yra prieštaringas ir dviprasmiškas, nes čia implicitiškai numatoma ir remiamasi pažinimui atopiška (nebepasiekiamą) ir achroniška (prarasta) „tiesa“.

Prasminiai žodžiai: galia, interpretacija, kaukė, perspektyvizmas, pėdsakas, tiesa.

„Kad pasaulio vertė glūdi mūsų interpretacijose, <...> kad iki šiol buvusios interpretacijos yra perspektyvistiniai vertinimai, kuriais palaikome save gyvenime, t. y. „valioje siekti galios“ <...> – šios mintys eina per visus mano kūrinius. Pasaulis, kiek jis mus liečia, yra apgaulingas, t. y. nėra kažkas faktiška, bet yra interpretacija <...> kaip nuolat kintantis apgaulingumas, kur niekada nepriartėjama prie tiesos, nes jokios „tiesos“ nėra.“

F. Nietzsche

1. Tiesa ir interpretacija

Retrospektyviai žvelgdami į filosofijos istoriją, regime, kad nuo Platono ir Aristotelio Vakarų mąstyme vyravo absoliučiai tikro žinojimo idealas. Įvairiomis epistemologinėmis koncepcijomis siekdami atsakyti į klausimą, koks yra tiesos kriterijus ir apibrėžimo pamatas, filosofai ieškojo patikimų būdų, vienaip ar kitaip teikiančių adekvatų pasaulio

pažinimą. Būtų galima sakyti, kad absoliučiai tikro žinojimo idealas, Nietzsche's žodžiais, „tikrumo siekimas bet kokia kaina“, istoriškai ir logiškai kilo iš klasikinės tiesos sampratos apibrėžimo: tiesa yra daikto ir minties atitikties (*veritas est adaequatio rei et intellectus*).

Klasikinė tiesos samprata suponuoja, kad yra vienas vienintelis požiūris į pasaulį, vienas vienintelis taškas, iš kurio atsiveria jo vienintelė perspektyva. Klasikinės tiesos sampratos požiūriu šis taškas yra Dievas, o ši perspektyva yra dieviška. Šia prasme „filosofai, – teigia Nietzsche, – įpratę atsistoti priešais gyvenimą ir patyrimą <...> kaip prieš paveikslą, kuris išskleistas kartą visiems laikams“ (Nietzsche 1988: Bd 2, 36). Tačiau pripažindami tai jie, pasak Nietzsche's, išleido iš akių kitos galimybės pripažinimo svarbą. Būtent, kad „tas paveikslas – tai, ką dabar žmonės vadina gyvenimu ir patyrimu, – *atsirado* palaiapsniui, netgi visiškai *tampa* (*im Werden*) ir todėl neturi būti vertinamas kaip pastovus dydis <...>. Dėl to, kad tūkstantmečiais į pasaulį žvelgėme turėdami moralinių, estetinių, religinių reikalavimų <...>, šis pasaulis pamažu *tapo* toks nuostabiai margas, baisus, giliareikšmis, dvasingas, jis įgavo spalvas, – bet mes patys buvome jo koloristai: žmogaus intelektas priverė reiškinius pasirodyti ir daiktams suteikė savo klaidinamas (*irrhümliches*) sampratas“ (Nietzsche 1988: Bd 2, 36). Nietzsche nori pasakyti, kad klasikine tiesos samprata, t. y. klasikinio mąstymo paradigma, paremtas pasaulio pažinimas yra tik nuolat „tapomas paveikslas“, tik žmogiška idiosinkrazija.

Bet ne tik tai. Jo požiūris daug radikalesnis. Jis nori pagrįsti, kad nė viena iš daugelio pažįstančiojo proto kategorijomis tvirtinamų teorijų apie pasaulį negali būti laikoma teisinga, nes pažinimas nėra adekvatus pasauliui. Mintis, kad nėra ir negali būti teisingos

pasaulio teorijos, t. y. pasaulį atitinkančios teorijos, yra susijusi su Nietzsche's požiūriu į tiesą. Jo supratimu, „tiesa yra rūšis klaidos (*Irrthum*), be kurios tam tikra gyvų būtybių rūšis negalėtų gyventi“ (Nietzsche 1988: Bd 10, 56). Viena iš fragmentų jis tvirtino: „Sąvoka „tiesa“, mano požiūriu nebūtinai žymi klaidos priešybę, bet esminiais atvejais tik skirtingų klaidų padėtį viena kitos atžvilgiu: maždaug taip, kad viena klaida yra senesnė nei kita, galbūt netgi nepataisoma, nes be jos negalėtų gyventi mūsų rūšies organinė būtybė; tuo tarpu kitos klaidos, kaip gyvenimo sąlygos, taip labai mūsų netironizuoja, veikiau tapatinant su tokiais „tironais“, jos gali būti pašalintos ir „paneigtos“. Nepaneigiama prielaida – kodėl ji dėl to turi būti „teisinga“ (*wahr*)? Ši tezė galbūt užrūstins logikus, kurie savo ribas laiko daiktų ribomis, bet šiam logikų optimizmui aš jau seniai paskelbiau karą“ (Nietzsche 1988: Bd 10, 598).

Pažįstančiojo proto teiginiai, kuriais aiškinamės pasaulį, pasak Nietzsche's, neturi jokio pagrindo, nėra jam adekvatūs. Todėl kiekvienas proto kategorijomis besiremiantis pasaulio pažinimas iš esmės tėra tik viena iš daugelio galimų pasaulio interpretacijų, panašiai kaip Euklido geometrija, Nietzsche's manymu, tėra tik viena iš daugelio galimų pasaulį interpretuojančių geometrijų. Žinoma, būtų galima klausti ir taip: kuri iš daugelio galimų geometrijų galėtų pasaulį aiškinti adekvačiai? Greičiausiai Nietzsche atsakytų: nė viena, nes nėra ir negali būti jokios išskirtinės geometrijos, gebančios adekvačiai aiškinti pasaulį. Visa tai būdinga ir pažįstančiojo proto teiginiams.

Nietzsche's minties radikalumą ir netradiciškumą (kad „tiesa“ žymi <...> tik skirtingų klaidų padėtį), t. y. kad klaida nurodo ne į tiesą, bet į klaidą, kad viena interpretaci-

ja nurodo tik į kitą interpretaciją ir nieką daugiau, reikėtų pakomentuoti plačiau. Paprastai kalbėdami apie interpretaciją ją priešiname tam, kas ji nėra. Pavyzdžiui, žmogus, nesutinkantis su kito požiūriu, sako: „Tai tik (Jūsų) interpretacija“. Bet taip jis vienu metu implicitiškai numano, kad jo oponentas ir iškraipo dalyko padėtį, ir kad esama kažko, kas nėra interpretacija. Tačiau Nietzsche’i viskas yra interpretacija. Juolab, Nietzsche’s nuomone, negalima matyti, kad interpretacija „iškraipo“ pasaulį, nes nėra jokios **privilegijuotos** interpretacijos, gebančios konstatuoti „iškraipymo“ faktą: „faktų nėra, tik interpretacijos“ (Nietzsche 1988: Bd 10, 315). Negalima kalbėti apie „iškraipymo“ faktą, nes tam reikėtų pripažinti, kad egzistuoja tiesa klasikine prasme.

Grįžtant prie analogijos su geometrija, galima pasakyti, kad Euklido geometrija negali būti teisinga klasikinės tiesos prasme: tačiau ji ilgą laiką buvo kaip instrumentas įvairiems matavimo tyrimams ir todėl reikalinga kaip tam tikra instrumentinė fikcija. Fikciją čia reikėtų suprasti ne kaip fantasmagoriją, bet euristiškai: tai loginė arba metodologinė fikcija.

Visi pažįstančiojo proto tvirtinimai apie pasaulį jo adekvačiai nepaaiškina. Proto tvirtinimai apie pasaulį tėra instrumentinės fikcijos, atveriančios interpretacinį pasaulio vaizdą. Šios fikcijos ne tokios, kad jų, remiantis koku nors ypatingu teoriniu metodu, būtų galima atsikratyti: fikcijos kyla iš paties pažįstančiojo proto, nes jo prigimtis yra fiktyvi, negalinti atskleisti tikrosios daiktų padėties, t. y. tiesos. Šios, iš pirmo žvilgsnio deklaratyvos tezės keistumą iš dalies pagrindžia „valios siekti galios“ principas, kuriuo remiantis bet koks „tikrojo pasaulio“, t. y. metafizinio pasaulio, egzistavimas, pasak Nietzsche’s, vertas tik „homeriško juoko“. Atmetus metafizinį „tikrąjį pasaulį“, kalbėti apie tiesą klasikine

prasme (kaip atitikimą) tampa problemiška. Pasak Nietzsche’s, mes nieko daugiau negalime pasakyti, išskyrus tai, kad visi pažįstančiojo proto loginiai tvirtinimai, kaip, beje, ir „euklidinė erdvė, yra gryna tam tikrų gyvūnų rūšių idiosinkrazija“ (Nietzsche 1988: Bd 10, 334). Visos pažįstančiojo proto loginės kategorijos yra „tiesos“ tik ta prasme, kad nuo jų priklauso mūsų gyvenimas. Tokia sąlyginė „tiesa“ yra ir euklidinė erdvė.

Siekdamas pagrįsti požiūrį, kad pasaulio pažinimas ne adekvatus, bet interpretatyvus, Nietzsche savo dekonstruojančias intencijas nukreipia į Aristotelio formaliąją logiką. Dažniausiai, kaip teigia Nietzsche, pažįstantysis, siekiantis adekvačiai paaiškinti pasaulį, apeliuoja į proto loginę prigimtį – teigimą ir neigimą, laikymą tikru ir laikymą netikru, tikėdamas, „kad mes gebame pažinti, jog sprendiniai tikrai gali perteikti tiesą“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 390). Kitaip tariant, pažįstantysis tiki, jog logika „gali kažką pasakyti apie tikrumą savaime (vom An-Sich-Wahren) (būtent, kad jam [tikrumui – A. M.] *negali* priklausyti prieštaringi predikatai)... Prieštaravimo draudimas kyla iš tikėjimo, kad mes *galime* kurti sąvokas, kad sąvoka ne tik žymi daikto tikrumą (das Wahre), bet ir *sučiumpa* jį“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 390). Tačiau iš tikrųjų, giliu Nietzsche’s įsitikinimu, logikos aksiomos nėra adekvačios tikrovei: „logika (kaip ir geometrija ar aritmetika) vertinga tik *išgalvotų tiesų, kurias mes patys sukūrėme*, atžvilgiu. Logika yra bandymas *suvokti tikrovės pasaulį (Wirkliche Welt) pagal mūsų sukurtą būties schemą, tiksliau, padaryti jį mums galimą formuluoti ir apskaičiuoti*“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 391). Sutikti su teiginiu, kad logikos aksiomos yra adekvačios tikrovei, tvirtinant, kad ši negali būti aprašyta prieštariniais predikatais, yra neįmanoma loginiu požiūriu, nes tam iš pat

pradžią reikėtų pažinti tikrovę, t. y. tarti, kad egzistuoja dar kažkoks kitas šaltinis, iš kurio tikrai būtų žinoma, kad tikrovė negali būti aprašyta prieštariniais predikatais. Tačiau šitai neįmanoma.

Iš čia plaukia Nietzsche's išvada, kad ir Aristotelio suformuluotas prieštaravimo dėsnis „apima ne tiesos kriterijų, o imperatyvą to, kas **privalo būti vertinama kaip tikra**“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 389). Galiausiai Nietzsche konstatuoja, kad ir pati „logika yra imperatyvas ne pažinti tai, kas tikra (Wahre), bet sukurti ir sutvarkyti pasaulį, *kuris mums privalo reikšti tikrą*, o visos loginės aksiomos tėra tik masteliai ir priemonės tam, kad pirmiausia *sukurtume* sau tikrovės sąvoką 'tikrovė'“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 389). Siedamas logiką su mąstymu, jis teigė, kad „racionalus mąstymas yra interpretavimas pagal schemą, iš kurios negalime išsivaduoti“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 194).

Požiūris į logiką kaip imperatyvųjų schematizmą bei racionalų mąstymą tik kaip interpretavimą pagal šią schemą leidžia Nietzsche'į netradiciškai žvelgti ir į patį pažinimo procesą. Nurodysime tris susijusias ir viena kitą papildančias šio požiūrio tendencijas:

1. Pažinimas suprantamas kaip sumavimas ir schematizavimas. „Ne „pažinti“, o schematizuoti, chaosui suteikti tiek reguliarumo bei formų, kiek to pakanka mūsų praktiniams poreikiams. Proto, logikos kategorijos susiformavimui (Bildung) svarbiausia yra poreikis: poreikis ne „pažinti“, o susumuoti, schematizuoti savitarpio supratimo, apskaičiavimo tikslais“ (Nietzsche 1988: Bd 13, 333–334).
2. Pažinimui kaip aiškinimui (Erklärung) priešinamas interpretavimas (Interpretation, Auslegung), o nekintančiai fak-

tinei padėčiai (Thatbestand) – nuolatinis tapsmas (Fluss, Werden). „Kuo išskirtinai gali būti pažinimas? Interpretavimu, ne aiškinimu <...> Nėra nieko faktiška, viskas teka, nepagaunama“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 104).

3. Pažinimas, kaip schematizuojantis interpretavimas, kaip nuolat tekantis, yra orientuotas ne į vieną universalią tiesą ar prasmę, bet į nesuskaičiuojamą požiūrių, perspektyvų daugybę. „Kiek apskritai žodis „pažinimas“ turi prasmę, pasaulis yra pažinus: bet jis gali būti *suprantamas* kitaip, jis turi ne kokią vieną prasmę, bet nesuskaičiuojamas prasmės. – Perspektivizmas“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 315). „Prasmės suteikimas (Sinn-hineinlügen) daugeliu atvejų yra naujas interpretavimas seno, nesuprantamu tapusio interpretavimo, kuris pats šiandien yra tik ženklas“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 100).

Galima teigti, kad Nietzsche pažinimo procesą, ypač kiek jis susijęs su „prasmės suteikimu“, suprato kaip begalinę signifikaciją be referencijos į pirminį signifikatą. Ši klasikinio mąstymo paradigmos atžvilgiu destruktivų požiūrį XX a. plėtojo daugelis mąstytojų. Pavyzdžiui, J. Derrida teigė, kad „prasmės prasmė yra begalinė implikacija, neapibrėžiama signifikanto nuoroda į signifikatą“ (Derrida 1973: 58).

Nietzsche'ę galima iš esmės laikyti vadinamosios postmodernios teorinės laikysenos protagonistu, atlikusiu paruošiamąjį destruktivų darbą. Skirtumas tas, kad savo netradicinę laikyseną jis nusakė kiek kitais – „valios siekti galios“ ir interpretacijos terminais. „Pažinimas, – teigia Nietzsche, – funkcionuoja kaip galia <...> Kitaip sakant: geismo pažinti *laispnis* priklauso nuo *valios siekti galios* au-

gimo laipsnio“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 301–302). Pažinimo, paremto „valios siekti galios“ principu, pobūdis interpretatyvus: „valia siekti galios“ interpretuoja“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 139). Ši frazė tarsi numato požiūrį, kad „valia siekti galios“ yra interpretacijos „subjektas“. Tačiau ne tradicine šios sąvokos prasme. Nietzsche pabrėžia, jog „valios siekti galios“ prigimtis reikalauja saugotis „pavojingo sąvokų prasimanymo“, saugotis „tokių prieštaringų sąvokų kaip „grynasis protas“, <...> „pažinimas pats savaime“ čiuptuvų, nes čia visuomet reikalaujama mąstyti akį <...>, kurios aktyviosios ir interpretuojančios jėgos turi būti sukaustytos.” Būtent todėl Nietzsche ir perspėja: „Mes neturime teisės klausti: „Kas interpretuoja?“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 301), kas yra interpretacijos subjektas“. Šis klausimas numato Nietzsche’i nepageidaujamą ir „valios siekti galios“ prigimčiai svetimą substantialumą, tapatybę bei daugelį kitų hipostazių. Priešingai, reikia laikytis požiūrio, kad interpretavimas, kaip „valios siekti galios“ forma, yra *grynas procesualumas*, neigiantis klasikiniam mąstymui būdingą metafizinį substantialumą. „Pats interpretavimas, – teigia Nietzsche, – būdamas „valia siekti galios“ forma, egzistuoja (tačiau ne kaip „būtis“, o kaip *procesas*, kaip *tapsmas*) kaip afektas“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 140).

Apibendrinamas savo požiūrį į loginį pažintinį mąstymą, tiesą ir pasaulį, Nietzsche teigė: „Kad pasaulio vertė glūdi mūsų interpretacijose <...>, kad iki šiol buvusios interpretacijos yra perspektyvistiniai vertinimai, kuriais palaikome save gyvenime, t. y. „valioje siekti galios“ (im Willen zur Macht), galios augime, kad kiekvienas žmogaus *išaukštinimas* leidžia įveikti siauresnę interpretaciją, kad kiekvienas galios pasiektas sustiprėjimas ir išplėtimas atveria naujas perspektyvas ir pri-

verčia tikėti naujais horizontais, – šios mintys eina per visus mano kūrinus. Pasaulis, kiek jis mus liečia, yra apgaulingas, t. y. nėra kažkas faktiška, bet interpretacija ir skurdžios stebėjimų sumos suapvalinimas; jis teka (im Flusse) kaip kažkas tampantis, kaip nuolat kintantis apgaulingumas (Falschheit), kur niekada nepriartėjama prie tiesos: nes jokios ‘tiesos’ nėra“ (Nietzsche 1988: Bd 12, 114).

Minėjome, jog klasikinė tiesos samprata suponuoja, kad yra vienas vienintelis požiūris į pasaulį, vienas vienintelis taškas, iš kurio atsiveria jo vienintelė teisinga perspektyva. Klasikinės tiesos požiūriu šis taškas yra Dievas, o ši perspektyva – dieviška perspektyva. Nietzsche’i, diagnozuojančiam „Dievo mirtį“, toks požiūris visiškai nepriimtinas: žmogus nėra Dievas, ir todėl jo požiūris yra žmogiškas. Įvairiems žmonėms pasaulis atsi- veria iš įvairių perspektyvų ir skirtingais rakursais. Skirtingos pasaulio interpretacijos, apie kurias kalbėjome, yra skirtingi pasaulio matymo būdai, skirtingos perspektyvos. Todėl požiūrį, neigiantį, jog egzistuoja viena vienintelė teisinga perspektyva, ir numatanti perspektyvų įvairovę, Nietzsche vadino perspektyvizmu. Taigi koncepciją, skelbiančią, kad nėra jokių faktų savaime, kuriais pažinimo procese būtų galima remtis, jokios pažinimu siektinos vienos, universalios ir vienos vienintelės tiesos, kuri leistų vieninteliu teisingu būdu paaiškinti pasaulį, bet yra tik interpretacijos, vadiname perspektyvizmu.

Kalbėjome apie pasaulio pažinimą tik kaip interpretavimą ir aiškinome, kad negali būti jokios privilegijuotos interpretacijos. Kadangi neįmanoma nurodyti jokio fakto atsietai nuo santykio su jo interpretacijomis, tai nelieka nieko kita, kaip tik kurti savo interpretaciją ir mėginti įteigti ją kitiems. Kitaip tariant, Nietzsche draudžia kalbėti apie interpretacijas be

jų sąlyčio su žmogumi, kuris sukuria ir įtvirtina jas kaip reikalingas ir būtinas gyvenimui. „Pasaulis, – teigia Nietzsche, – atsisakius mūsų sąlygos jame gyventi, pasaulis, kurio mes neredukuojame į mūsų būtį (Sein), logiką ir psichologinius prietarus, kaip pasaulis savaimė (an sich) *neegzistuoja*“. Iš esmės pasaulis tėra tik „santykių pasaulis: jo būtis kiekvienu atveju yra esmingai kita“. Antra vertus, pasaulis nėra ir viena su kita kovojančių interpretacijų susumavimas: „ir šie susumavimai kiekvienu atveju yra *nekongruentūs*“ (Nietzsche 1988: Bd 13, 271).

Galiausiai Nietzsche atkreipia dėmesį ir į tai, kad pasaulio pažinimo procese mes pasmerkti ne tiesai, bet tik klaidai, tik interpretacijoms ne vien loginiu, bet ir kalbiniu aspektu. Jeigu visi proto loginiai tvirtinimai, kuriais siekiama pasaulio teisingo pažinimo, reiškiami sąvokų kalba, tai kalba įamžiname ne tiesą, bet klaidas. Patį pažįstantįjį tarsi suvedžioja kalbos, kuria jis kalba, gramatika. Toks kalbos gramatikos suvedžiotas žmogus tiki, kad jis gali pasaulį paaiškinti adekvačiai. Tačiau iš esmės kiekvienas toks pažinimas, Nietzsche's manymu, yra tariamas: tai ne paties pasaulio, bet tik kalbos struktūros refleksija. Fragmentė *Kalba kaip tariamas mokslas* Nietzsche rašo: „Kalbos reikšmė kultūros raidai ta, kad žmogus įkūrė ypatingą pasaulį greta kito, vietą, kurią jis laikė tokia tvirta, kad iš jos visą likusį pasaulį apvertė aukštyn kojomis ir pajungė sau. Kadangi žmogus ilgą laiką tikėjo daiktų sąvokomis ir vardais kaip *aeternae veritates* <..> jam atrodė, kad per kalbą jis pažįsta pasaulį. Kalbos kūrėjas nebuvo toks kuklus, kad manytų, jog jis suteikė daiktams tik naujus *vardus*, pavadinimus; priešingai, jis manė, kad žodžiais išreiškė aukščiausią daiktų pažinimą“ (Nietzsche 1988: Bd 2, 30–31).

Taigi ir pasaulio loginio pažinimo, ir kalbos, kuria šis pažinimas skleidžiasi, atveju susiduriame ne su tiesa, bet tik su klaidomis ir interpretacijomis. Šia prasme tarp pažinimo ir pasaulio nėra atitikimo ir *a fortiori* nėra bei negali būti vienos vienintelės teisingos teorijos. Viskas tėra interpretacijos.

Norint pagrįsti požiūrį, kad viskas tėra tik interpretacija, toliau reikia parodyti, kad tradicinis pažinimas yra kalbiškas, o šis kalbiškumas – arbitralinis. „Mes tikime protu: tačiau tai, – ironizuoja Nietzsche, – tik pilkų *sąvokų* filosofija. Kalba paremta naiviais prietarais. Mes suteikiame daiktams disharmoniją ir problemas, nes mąstome tik kalbiškomis formomis“ (Nietzsche 1988: Bd. 12, 193). Šią citatą taikliai papildo kita: „Tiek, kiek proto prietarų esame verčiami pripažinti vienį, tapatybę, trukmę, substanciją, priežastį, daiktiskumą, būtį, – tam tikru mastu įsipainiojame į klaidą, *priverčiami* klysti <...> Čia nuolat advokatauja mūsų *kalba* <...> Reflektuodami kalbos metafizikos (vokiškai *proto*) pamatinės prielaidas, mes susitapatiname su primityvia fetišizuota būtybe. Ta būtybė <...> tiki tuo, kad yra „aš“, tiki „aš“ kaip visuotinė būtimi, „aš“ kaip substancija ir tą tikėjimą <...> projektuoja į visus daiktus – taip pirmąkart sukuriama daikto sąvoka. <...> „Protas“ kalboje: ak, kokia apgaulinga moteriška persona (kaukė – *A. M.*). Aš būgštauju, kad mes neatsikratysime Dievo, nes vis dar tikime gramatika“ (Nyčė 1991: 516–517). Sąvokų kalba realybės neaiškina: „Galvoti, kad mes kažką *pažinome* ten, kur turime matematinę formulę, yra iliuzija: čia tik kažkas *pažymėta* (bezeichnet), aprašyta – nieko daugiau!“ (Nietzsche 1988: Bd 13, 105). Tokia kalba, Nietzsche's nuomone, yra „paprasciausia semiotika ir nežymi nieko realaus“ (Nietzsche 1988: Bd 13, 258).

Komentuojant cituotus Nietzsche's fragmentus, galima sutikti su taiklia Alano D. Schrifto pastaba, kad Nietzsche „sunaikina dvi vyraujančias epistemologines iliuzijas: referencinę prasmės teoriją ir korespondencinę tiesos teoriją. Pirmoji tvirtina, kad kalba savo galių reprezentacijos dėka užima privilegijuotą padėtį (*adequatio*) ekstralingvistinio referento arba prasmės („realybės“) atžvilgiu. Antroji žymi „tiesą“, susijusią adekvatumo arba korespondenciniu santykiu su realybe“ (Schrift 1990: 133). Kritikuodamas referencinę prasmės teoriją Nietzsche teigė, kad kalba, iš prigimties būdama antropomorfinė kūryba, negali suteikti „tikros“ informacijos apie tai, kas yra, negali apeliuoti į visiems privalomą tiesą.

Tad kas gi yra „tiesa“ kalbos, pirmiausia sąvokinės kalbos, požiūriu? Nietzsche atsako: „Judri metaforų, metonimijų, antropomorfizmų gausa, trumpai tariant, suma žmogiškų santykių, kurie buvo poetiškai ir retoriškai išaukštinti, perteikti, papuosti ir kurie ilgai juos vartojant liaudžiai atrodo tvirti, kanoniški ir privalomi: tiesos yra iliuzijos, apie kurias pamirštama, kad jos iliuzijos; metaforos, kurios susidėvėjo ir neteko jusliškos galios; monetos su nusitrynusiu piešiniu ir nebetinkamos vartoti kaip monetos, o vartotinos tik kaip metalas“ (Nietzsche 1988: Bd 1, 880–881). Sąvokų kalba Nietzsche'i tėra tik užmirštos, išsekusios ir suakmenėjusios metaforos. Būtent šis užmiršimas, suakmenėjimas ir sukelia vienos vienintelės, amžinos ir nekintamos tiesos iliuziją, kurią Nietzsche siekia demaskuoti. Pavyzdžiui, viename iš fragmentų, naudodamasis „medžio“ metafora, jis teigia: „Mes augame kaip medžiai – tai nelengva suprasti, kaip ir visa, kas gyva! Mes augame ne vienoje vietoje, o visur, ne viena kryptimi, o aukštyn ir išorėn, taip pat vidun ir žemyn“ (Nietzsche 1995: 286).

Medžio, „augančio ne vienoje vietoje“ metafora vaizdžiai nusako ir Nietzsche's garbinamą „didįjį stilių“, ir policentrišką, perspektyvistinę požiūrį į pasaulį. Viena iš įdomesnių Nietzsche's komentatorių S. Kofman taikliai pažymėjo, kad šis medžio įvaizdis „įvardija paradigmą naujojo filosofo, visomis formomis teigiančio gyvenimą ir keičiančio savo perspektyvas be referencijos į kokį nors absoliutų ir apibrėžtą centrą“ (Kofman 1993: 111).

Taigi nėra vienos universalios tiesos, nėra centro. Tėra tik interpretacijų įvairovė, įmanomas tik policentriškas pasaulio pažinimas. Bet keltinas klausimas: jeigu viskas tėra tik interpretacijos, koks yra Nietzsche's perspektyvizmo koncepcijos epistemologinis pobūdis? Ar Nietzsche's teorija, skelbianti, kad viskas tik interpretacijos, taip pat tik interpretacija, ar vis dėlto apeliuoja į klasikinės filosofijos normatyvumo tipą? Regis, būdamas nuoseklus Nietzsche pasirenka pirmąją alternatyvą. Jis pripažįsta, kad jo „valios siekti galios“ principu paremta perspektyvizmo samprata taip pat yra tik viena iš daugelio galimų interpretacijų ir nepretenduoja į kokį nors epistemologinį išskirtinumą. Tačiau būtų įdomu pažiūrėti, ar perspektyvizmo sampratoje įmanoma išvelgti kokį nors atramos tašką ir kaip kalbėti apie savitą tiesos egzistavimo patirtį? Manome, kad įmanoma. Ši patirtis – tai negatyviai, per pėdsaką nusakoma patirtis. Kyla klausimas, kaip ją galima nurodyti ar aprašyti.

2. Tiesa ir pėdsakas

Matėme, kad Nietzsche neigia tiesą tiek, kiek jos atodanga yra susijusi su mokslinės metodologijos kontroliuojamu epistemologiniu kontekstu. Todėl negatyviai, per pėdsaką nusakomos tiesos egzistavimo patirties neįmanoma pagrįsti įprastu metodinio normatyvu-

mo būdu. Čia ji patektų į paties Nietzsche's kritikos akiratį. Nurodymą į patirtį, slypinčią perspektyvizmo sampratoje, bandysime sieti su tokia metafora: pažinimas yra rekonstruotas tekstas; pasaulis yra prarastas ir nebesiekiamas originalas.

Tarkime, turime Renesanso laikų rankraštį, liudijantį kažkur esant originalųjį, tačiau prarastą ir nebesiekiamą Aristotelio traktatą apie meną. Renesanso rankraštis šiuo atveju yra Aristotelio originalo kopija. Rekonstruodami Aristotelio originalą, prieiname prie išvados, kad Renesanso kopija yra perrašyta iš viduramžių kopijos. Matome, kad kiekviena kopija yra susijusi su ankstesniąja ir jų grandinė kildinama iš „ankstyviausios“ perrašytos kopijos. Įsivaizduokime, kad suradome „ankstyviausią“. Tada pasirodys, kad kopijos nuo „ankstyviausios“ iki paskutiniosios labai skiriasi. Kiekvienas perrašinėtojas, rekonstruodamas nepasiekiamą Aristotelio originalą, susidūrė su nesuprantamais dalykais ir juos skirtingai interpretavo. Taip atsirado kopijų skirtumų, priklausančių nuo kalbinio, filosofinio ir istorinio akiračio. Kiekviena kopija originalo atžvilgiu yra interpretacija, glaudžiai susijusi su „klaidingumu“ (*Irrthumlichkeit*). Taigi „klaidingumas“ yra nulemtas kalbinio, filosofinio bei istorinio akiračio ir ontologiškai nurodo, jog negalima adekvačiai rekonstruoti tai, kas prarasta ir nebesiekiamas, t. y. originalo.

Šią išplėtotą metaforą pabandykime susieti su Nietzsche's požiūriu į pažinimą. Prisiminkime, kad pažinimas protu, jo teigimu, yra ne teisingas, bet fiktyvus ir tėra scheminis interpretavimas, numatantis aktyvią interpretatoriaus veiklą. Tai reiškia, kad kiekvienas pažinimas, kaip „kažko“ pažinimas, priklauso nuo interpretatoriaus, kuris tą „kažką“ siekia rekonstruoti. Pirma, žodis *rekonstrukcija* numa-

to, kad jau iš pat pradžių yra „kažkas“, ką siekiama rekonstruoti. Antra, tas rekonstrukcijos numanomas „kažkas“ yra nebesiekiamas. Tas „kažkas“ – tai pasaulis. Tačiau jei pasaulis yra nebesiekiamas, tai rekonstrukcija niekada negali būti adekvati pasauliui. Panašiai kaip ir koks nors realus istorinis įvykis nėra adekvatus šio įvykio tekstinei rekonstrukcijai: realaus įvykio vyksmo „vieta“ yra gyva istorija, netelpanti į popieriaus lapą, o šį įvykį rekonstruojančio pažinimo „vieta“ tėra tik tekstas. Neatsitiktinai Nietzsche pabrėžė: „kalbėdamas (kartu ir pažindamas – *A. M.*) kalbantysis (pažįstantysis – *A. M.*) *susivulgari-na*“ (Nyčė 1991: 559). Šią mintį paryškina kita: „kalbinės“ (pažintinės – *A. M.*) išraiškos priemonės yra netinkamos ir negali išreikšti tapsmo“ (Nietzsche 1988: Bd 13, 96).

Šia prasme pasaulio pažinimas visada lieka tik rekonstruotas, interpretuotas tekstas. Pažinimas protu, suprastas kaip rekonstruotas, interpretuotas tekstas, negali būti adekvatus pasauliui, todėl tiesos pažinimas ir *a fortiori* pasaulio teisingas paaiškinimas neįmanomas. Bet koks su schemizuojančia loginio-pažintinio konteksto kontrole siejamas siekis pažinti tiesą yra tik beviltiškas idealas, nes reali pasaulio tiesa niekada negali būti „sučiupta“ pažinimo kaip rekonstruotame tekste. Nietzsche's supratimu, tiesos, pasaulio „teisingo“ pažinimo siekio idealas fatališkai susijęs ne su pačia tiesa, ne su realiu pasauliu, bet tik su „klaidomis“ ir interpretacijomis. Šį pažinimo pobūdį galima įsivaizduoti kaip fatališką pažinimo sąsają su kauke. „Kiekvienai giliai sielai, – teigia Nietzsche, – reikia kaukės; dar daugiau – kiekviena gili siela pamažu apauga kauke: nes nuolat klaidingai ir *lėkštai* interpretuojamas kiekvienas jos ištartas žodis, kiekvienas žengtas žingsnis, kiekvienas ženklas“ (Nyčė 1991: 352).

Ar įmanoma nuplėšti kaukę ir išvysti veidą? Ar įmanoma išvengti „klaidos“ ir išvysti tiesą? Jei taip, kas būtų tas „klaidos“ išvengimas, kaukės nuplėšimas? Nuplėšti kaukę – reikštų peržengti minėtą mąstymo, kalbos ir istorijos akiratį, t. y. atsistoti į nežmogišką poziciją anapus mąstymo, kalbos, istorijos. Nietzsche's supratimu, toks peržengimas ir stovėseną anapus – neįmanomi ir absurdiški dalykai, nes „klaidingų“, „sprendinių išsižadėjimas reikštų paties gyvenimo išsižadėjimą. Tiesa, galimumą išvengti „klaidos“, nuplėšti kaukę galima aiškinti ir kitaip. Pavyzdžiui, manant, kad pažįstantysis mąstymas gali nurodyti tiesą ir adekvačiai paaiškinti pasaulį tokį, koks jis yra iš tikro. Tačiau Nietzsche aistringai įrodinėjo, kad toks „optimistinis pažinimas“ arba „logikų optimizmas“ būtų „filosofinis dogmatizmas“ (Nyčė 1991: 317–318) arba tik paprasčiausia filosofijos kūrėjo išpažintis, „savotiški memuarai“ (Nyčė 1991: 322).

Perspektyvizmo koncepcija radikaliai neigia tiesos, pasaulio adekvatų pažinimą, kartu parodydama, kad pažinime susiduriama tik su kauke, kurios ne tik neverta bandyti nuplėšti, bet tai ir neįmanoma. Viskas yra kaukės. Kiekvieną kartą, nuplėsdami vieną kaukę, susiduriame su kita – panašiai kaip „viena klaida yra senesnė, gilesnė nei kita.“ Bet išvengti „klaidos“ apskritai, nusiplėšti kaukę – iš esmės neįmanomas dalykas. Taigi yra tik kaukės ir kaukių kaukės, klaidos ir klaidų klaidos, interpretacijos ir interpretacijų interpretacijos. Perspektyvistinis pažinimas – tai neapibrėžtas ir neribotas, kintantis ir nepastovus kaukių, klaidų ir interpretacijų žaismas.

Tačiau, kita vertus, teigti, kad pažinimo procese, kaip rekonstruotame tekste, susiduriama tik su „klaidomis“, interpretacijomis, kaukėmis, – reiškia visų pirma numanyti ir remtis pažinimui nebepasiekiamo savita tie-

sos egzistavimo patirtimi. Vertėtų paklausti: kuo ji savita? Ogi tu, kad tiesa „pasirodo“ kaip pėdsakas. Pėdsakas – nesaties ženklas, nes jis nėra pats save paliekantysis. Kita vertus, jis nurodo ir į esatį, nes kitaip jis negalėtų būti tu, kuo yra, t. y. kažko esamo paliktu pėdsaku. Žinoma, galima samprotauti ir kitaip: kad pėdsakas nurodo ne į esatį, bet į kitą pėdsaką, šis – į trečią ir t. t. Panašiai kaukė ir interpretacija nurodytų į kitas kaukes ir interpretacijas. Būtent taip manė Nietzsche, kalbėdamas apie *perspektyvizmą*. Tai turėjo galvoje ir Derrida sakydamas, kad Nietzsche, radikalizuodamas *perspektyvos* sąvoką, užuot pasilikęs tradicinėje metafizikoje, prisidėjo prie signifikanto išlaisvinimo nuo *logo* ir su juo susijusios tiesos priklausomybės. Ir vis dėlto pats „pėdsakas“ nurodo ne tik į nesatį, bet ir esatį, Derrida žodžiais, „pirminį signifikatą“. Pėdsakas numato pirminį signifikatą, „tiesą“, kurią galime suprasti ir egzistenciškai patirti, lygiai kaip iš minėtų kopijų suprantame, jog egzistavo originali (nors dabar jau prarasta ir nebepasiekiamo, todėl achroniška ir atopiška) versija.

Šis supratimas, patirtis, kaip minėjome, yra negatyvūs, nes „tiesa“ pasirodo ne kaip ji pati, bet kaip „pėdsakas“. Tačiau vis dėlto šį pėdsaką, kaukę, interpretaciją pabrėžianti patirtis kartu implikuoja, numato vieną „tiesą“, pirminį signifikatą, originalą. Šią mūsų įžvalgą patvirtina Nietzsche's tekstai. Nietzsche radikaliai teigė, kad viskas tėra be galo viena į kitą nurodančios interpretacijos, kaukės, pėdsakai. Kita vertus, jis akcentavo būtinybę „suvaldyti daugybę tuščiagarbių svajingų interpretacijų ir svajingų prasmų, kurios lig šiol buvo braižomos ir teplojamos ant amžinojo *homo natura* originalo“ (Nyčė 1991: 436). Jis kėlė sau uždavinį skaityti „faktus neiškreipiant juos interpretacijomis“ (Nietzsche 1988: Bd 6,

68). Paradoksalu, bet vienu iš „faktų“ Nietzsche laikė iki jo tradicijoje dominavusią onto(teo)loginę Tiesą, kuri jo „valios siekti galios“ filosofijai yra prarasta ir nebepasiekiamo, į kurią nuolat yra apeliuojama, bet kuri tegali būti „valios siekti galios“ „pažinta“ tik kaip „interpretuota Tiesa“.

Šį Nietzsche's perspektyvizmo sampratos dvilypumą labai taikliai užfiksavo J. Granier. Tiesa, jis jį nusakė tik kiek kitais terminais. Granier nuomone, nyčšškasis „valios siekti galios“ principo sąlygotas perspektyvizmas numato štai tokią poziciją: „Būties esmė kaip interpretuota Būtis (*l'essence de l'Être comme Être – interprété*)“ (Granier 1966: 463)* Būtis Nietzsche'i visada – *jau* interpretuota Būtis. Mūsų kontekste tai reikštų: tiesa – *jau* interpretuota tiesa. Nietzsche's perspektyvizme Granier išvelgia du – absoliutųjį Būties ir reliatyvistinį – polių. Pastarąjį Granier vadina „vitaliniu pragmatizmu“. Jis susijęs su Nietzsche's požiūriu į tiesą kaip *naudingą* ir *būtiną* gyvenimui klaidą („tiesa yra klaidos rūšis, be kurios gyvos būtybės negalėtų gyventi“). Absoliutųjį polių Granier, nenuoteldamas nuo Nietzsche's terminijos, vadina „intelektualiniu“ arba „filologiniu sąžiningumu“. Šis sąžiningumas imperatyviai reikalauja absoliučios pagarbos Būčiai (arba Tiesai) ir verčia pripažinti „*deramą pagarbą, teisingumą prigimčiai*, parodant daiktus jų būtyje“ (Granier 1966: 325). O tai yra ne kas kita kaip mūsų minėtasis Nietzsche's reikalavimas skaityti „faktus neiškreipiant jų interpretacijomis“.

Šis jo reikalavimas prieštarauja kitam, taip pat perspektyvizmo sampratos numatomam

požiūriui, kad viskas yra *tik* kaukės ir interpretacijos. Tai nėra paprastas, nieko nesakančias ir atsitiktinis prieštaravimas. Jis veda pirmoms rūpimos išvados: Nietzsche's imperatyvus apeliavimas į „*homo natura* originalą“, į „faktų skaitymą neiškreipiant jų interpretacijomis – tai apeliacija į pirminį signifikatą, arba tiesą.

Mums gi buvo svarbu parodyti, kad būtent ši nebepasiekiamo tiesa bei jos patirtis yra matas ir norma, kuri Nietzsche'i leidžia užimti tam tikrą ekstraperspektyvią poziciją ir viską pavadinti interpretacijomis, kaukėmis. Būtent šis ekstraperspektyvumas leidžia drauge su Nietzsche kalbėti apie pasaulio ir pažinimo atitiktį vartojant žodelį *tarsi*.

Tvirtindamas, kad „tiesa yra rūšis klaidos, be kurios tam tikra gyvų būtybių rūšis negalėtų gyventi“, Nietzsche turėjo galvoje, kad mes negalime jos paneigti absoliučiai. Žmogiškosios būtybės negali gyventi be tiesos, nors ši tiesa joms pasirodo ir negatyviai, per pėdsaką. Mes tik užpildome tekstų spragas, nurodome ortografijos klaidas taip, *tarsi* visa tai lygintume su pažinimui nebepasiekiamu (atopišku) numanomu originalu, nebepasiekiamu (atopišku) Tiesos egzistavimu. Tačiau Tiesos kaip originalo priešais save niekuomet neturime. Ji pažinimui nebepasiekiamo (atopiška). Vis dėlto pažinimas funkcionuoja taip, *tarsi* jis būtų adekvatus pasauliui. Nors iš tikro esame situacijoje, kurioje taip nėra, tačiau gyvenimo ir išlikimo labai esame priversti elgtis taip, *tarsi* toks pažinimas būtų adekvatus, *tarsi* jis būtų teisingas. Mes netgi renkames iš konkuruojančių interpretacijų taip, *tarsi* rinktumėmės numanomo, nors nepažinaus originalo, t. y. numanomos, bet pažinimui nebepasiekiamos originalios Pasaulio Tiesos, egzistavimo atžvilgiu.

Šia prasme Nietzsche's perspektyvistinį pasaulio pažinimą galima apibūdinti „kaip in-

* Šia tema taip pat žr. straipsnius: Granier J. „Nietzsche's conception of chaos“, in *The New Nietzsche: Contemporary Styles of Interpretation*. London, 1988; p. 135–141; Granier J. „Perspectivism and Interpretation“, in *The New Nietzsche: Contemporary Styles of Interpretation*. London, 1988, p. 190–201.

terpretavimą pagal schemą“, kurioje implikatyviai numatoma klasikinio mąstymo paradigmai būdinga prielaida, kad tam tikra prasme yra viena visiems bendra Tiesa. Absoliutus šios prielaidos paneigimas neįmanomas. Nietzsche's „valios siekti galios“ filosofija, jo radikalus, *tik* skirtingas interpretacijas teigiantis ir vieną Tiesą neigiantis perspektyvizmas yra prieštaringas ir dviprasmiškas. Jis implicistiškai numato ir remiasi pažinimui atopiška (nebepasiekiamo) ir achroniška (prarasta) Tiesa. Tačiau būtent todėl Niet-

zsche's interpretacijų, požiūrių įvairovės „legitimavimas“ nėra naivus, nes prie perspektyvizmo įteisinimo einama aplinkiniu, dialektiniu keliu: kritikuoiant klasikinio mąstymo paradigmą, nuolat ir neišvengiamai prie jos grįžtama. Nietzsche, kaip radikalus tradicijos kritikas, yra susijęs su tuo, ką kritikuoja, ir be šios lemtingos sąsajos, neimplikuodamas mūsų minėtos prielaidos, negali eksplikuoti, suformuluoti to, ką pats teigia, t. y. požiūrio, kad viskas tėra *tik* kaukės arba interpretacijos.

LITERATŪRA

1. Nietzsche, F. 1988. *Kritische Studienausgabe in 15 Bd.* / Hrsg. von G. Colli und. M. Montinari. Berlin and New York: Walter de Gruyter.
2. Derrida, J. 1973. *Speech and Phenomena*. Evanston: Northwestern University Press.
3. Nyčė, F. 1991. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
4. Schrift, A. D. 1990. *Nietzsche and the Question*

of Interpretation. Between Hermeneutics and Deconstruction. New York and London: Routledge.

5. Nietzsche, F. 1995. *Linksmasis mokslas*. Vilnius: Pradai.
6. Kofman, S. 1993. *Nietzsche and Metaphor*. London: The Athlone Press.
7. Granier, J. 1966. *La probléme de la Verite dans la philosophie de Nietzsche*. Paris: Editions du Sevil.

NIETZSCHE'S CONCEPTION OF PERSPECTIVISM

Arūnas Mickevičius

Summary

The article deals with F. Nietzsche's critical attitude to classical conception of truth and knowledge which is based on one and unique perspective to the world. Nietzschean conception of perspectivism says that during knowledge there is no universal true but only different interpretations of the world which are not adequate to it. In the article attempt to prove is done that the conception of perspectivism is ambi-

guous and inconsistent because it is based an knowledge unattainable and lost „truth“. This „truth“ is negative and can be explicated only through trace. Given extraperspective position allows us to speak about adequacy of the world and knowledge only using a word „as if“.

Keywords: power, interpretation, perspectivism, mask, face, trace, truth.

Įteikta 2004 02 24